

ЗІ СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД ДИТЯЧИМ СЛОВОТВОРЕННЯМ

Пена Любов Іванівна,

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови

Мовлення дитини спричиняло зацікавлення здавна, тому й спостереження над ним проводилися давно. Вважають, що перші лінгвістичні систематичні розвідки дитячого мовлення (далі – ДМ) з'явилися у Німеччині, коли Д.Тідеманн 1787 року опублікував працю про розвиток мовлення свого сина. Однак конструктивні дослідження цього явища стали можливими відтоді, відколи ДМ визнали як феномен, відмінний від дорослого мовлення; коли «теоретики дитинства» почали сприймати дитину інакше, ніж дорослого, а аналіз розвитку мовленнєвої діяльності в онтогенезі стали розглядати, зважаючи на твердження, що ДМ – це «не напівдоросле мовлення», а особлива система з певними правилами, що варіюються залежно від періоду.

ДМ є об'єктом дослідження представників різних наукових галузей: психологів, психолінгвістів, мовознавців, кожен з яких використовує свої, специфічні, методи, концентруючи увагу на якомусь одному аспекті цього складного явища.

В українському мовознавстві першою розвідкою про ДМ вважають надруковану 1881 року в журналі «Світ» № 7 (с. 129-130) працю І.Я.Франка «Дітські слова в українській мові», у якій зазначено, що «студіювання дітських слів кидає світло на перші початки людської мови» [1].

Проявом ДМ є різні типи інновацій: словотвірні, морфологічні, лексико-семантичні, синтаксичні, які кваліфікують як самостійно створені дитиною мовні одиниці або модифіковані одиниці дорослої мови. Це будь-який мовний факт, зафіксований у мовленні дитини і відсутній у загальному вжитку.

На основі власної картотеки дитячих новотворів (вік 2,5–6,5 років) ми окреслили деякі особливості дитячого словотворення, яке характеризується надзвичайною активністю й охоплює всі повнозначні частини мови.

Найчисленніше в нашому матеріалі репрезентовані дієслова. Серед них:

утворені від іменникових основ суфіксальним способом деривати: *живопити* (мотивоване субстантивом *живопис*); *мукувати* (посипати *мукою*) і префіксальні похідні від нього *намукувати*, *помукувати*, *замукувати*, *перемукувати*;

префіксально-суфіксальні відіменникові деривати: *відурокувати* (закінчити *уроки*), *порадити* (дати *радість*; на відміну від співзвучного суфіксального похідного *порадити* зі значенням «дати пораду», відповідно мотивованого іменником *порада*), *помолочити* (від *молоко*), *заключити*, *відключити*, мотивовані іменником *ключ*;

утворені від іменникових основ префіксально-суфіксально-постфіксальним способом: *завогнитися* (від *вогень*), *сфокуситися* (зробити *фокус*), *покаруселитися*, *нашампунятися* (від *шампунь*), *зам'ятитися* (від *м'ята*);

відприкметникові деривати, утворені префіксально-суфіксальним способом: *помокрити* руки (зробити *мокрим*), *затихити* (зробити *тихим*);

відприкметникові деривати, утворені префіксально-суфіксально-постфіксальним способом: *натеплітися* (зігрітися);

дієслова доконаного виду від форм недоконаного: *паднути* (док. до *падати*);

утворені контамінацією (поєднанням ініціальної частини одного слова з фінальною – другого): хмари *швидуть* (швидко йдуть);

пасивні дієприкметники: *наподарованийий* (щедро обдарований), *забантичена* (прикрашена бантиками).

Серед дитячих новотворів іменників виділено такі:

утворені від основ порядкових числівників за допомогою суфікса *-ниц(я)* за аналогією до *п'ятниця*: *першниця*, *другниця*, *третниця*, *шостниця*, *сьомниця*;

утворені способом редеривації (чи зворотної деривації), що полягає у відкиданні префіксальних формантів: *хатьки* (від *безхатьки*), *потріб* (від *непотріб*);

синонімічні номінації до наявних у мові: *любота* (любов), *гарність* (краса);

відприкметникові іменники, що характеризуються поєднанням твірної основи з «позитивною» семантикою та словотворчого форманта з «негативним» значенням: *добрюка* (пор.: *злюка*).

Прикметники репрезентовані суфіксальними дериватами, які характеризуються незвичним (ненормативним з погляду системи мови) поєднанням твірних основ зі словотворчими формантами: *машинський* (ремонт *машини*), *садочні* (діти із *садочка*), *середнюца* (не худюца і не товстюца), а також префіксально-суфіксальними утвореннями: *безкалюжний* (без калюж).

У ДМ частим є творення ступенів порівняння з відхиленням від норми *найдруге* (за аналогією до *найперше*) або ж від слів, які відповідно до правил не утворюють такі форми (*майжіше* від *майже*).

Засвідчено порядковий числівник без фонетичних змін у структурі слова: *стотий* замість *сотий*.

Характерним для ДМ є творення різночастиномовних слів за допомогою формантів зі зменшено-пестливим значенням: іменники *грошинка*, прислівники *ніколи-ніколісінько*, (куди?) *надвірку*, (де?) *надвірці* та ін. Це зумовлено впливом мовлення оточення дитини, яке розмовляє з нею відповідним чином.

У багатьох випадках дитяче словотворення (зокрема визначення значення слова, способу деривації, наряду похідності) залежить від ситуації мовлення.

На основі наведених прикладів підтримуємо думку більшості вчених (О.Гвоздев, Г.Пауль, Ф. де Соссюр, С.Цейтлін та ін.) про те, що провідним механізмом дитячого словотворення є аналогія. Ще один висновок стосується закономірності, яка полягає в тому, що систему (тобто найзагальніші, основні правила мови, у нашому випадку словотворення) діти опановують раніше, ніж норму, тобто ДМ є сферою функціонування мови, у якій не діють нормативні обмеження.

Список використаних джерел

1. Франко І.Я. Зібрання творів у 50-ти томах. Київ : Наукова думка, 1980. Т. 26. С. 123-126.

Опубліковано: Зі спостережень над дитячим словотворенням. *Матеріали звітної наукової конференції викладачів, докторантів, аспірантів університету за 2022 рік Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*, 3–7 квітня 2023 р., м. Івано-Франківськ. Електронне видання. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В.Стефаника, 2023. С. 223-224. Режим доступу: <https://nauka.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/122/2023/07/2023-tezy-vyk.pdf>